

É R T E S I T Ő.

Dr. Babics Kálmán. Tapasztalati lélektan. Középiskolák használatára. Budapest 1882. Eggenberger-féle könyvkereskedés (50 kr.) 63 lap.

Bajos ugyan iskolai könyvek értéke felett itélni, ha azok philosophiai kérdéseket fejtegetnek; mert a philosophiai tanok sok kérdésre nézve eltérnek egymástól, s a ki más szempontra helyezkedik, mint a mű szerzője, az könnyen igazságtalanná válhatik iránta. Mind a mellett szükség es kivált az ilyen irányú könyveknek szigorú megítélése s lehet sé ge s akkor, ha oly mértéket alkalmazunk, a mely iránt általános megegyezést szabad feltételeznünk. Ezen mértéket azon célban kell keresnünk, melynek iskolai könyvekkel szolgálni ohajtunk s a melynek elérhetése kedveért rendezzük be a könyvet így vagy amugy.

Három kellekkel kell birnia nézetem szerint minden jó iskolai könyvnek. 1-ször a benne nyújtott tananyagnak tudományosan megállapítottnak kell lennie; kétes értékű feltevéseket felhozni, veszedelmes dolog. 2-szor a tények magyarázata minél könnyébb módon eszközlendő s philosophiai műveknél határozottan roszalendő, ha a magyarázó elv tekintetében ingadozás észlelhető bennök. 3-szor az előadási módnak logikainak, a nyelvezetnek szabatosnak, világosnak, lehetőleg szépnek is kell lennie. Philosophiai iskolai könyveink nem csak az előadandó tudomány bonyodalmasságának, nehézségének súlya alatt szenvednek, hanem egy irgalmatlan tanterv nyomása alatt is készülnek, a melynek célja a philosophia lehető megkorklátolása, hogy ne mondjam, megszüntetése a gymn. oktatáson belül. Annál nagyobbak tehát a nehézségek az ilyen könyvek irásánál s a szigorú bíráló mind ezen körülményekre kell hogy tekintsen, mielőtt végleges ítéletet hoz valamely mű értéke felett.

Bajos úr a philosophiai irodalom terén hosszabb ideje működik. Ismerjük őt mint aesthetikust is. 1876-ban megjelent egy »logikája« szintén iskolai használatra (melynek 2-dik kiadását 1882. eszközölte) s kisebb dolgozatai is arról tanuskodnak, hogy a philosophiai gondolkodás terjesztése iránt valódi buzgalommal

viseltetik. Előttünk fekvő könyve is erről tesz tanuságot. Lélektanaink nincsenek nagy számmal; Zimmermann-Riedl, Lindner-Klamarik, Pauer Imre könyveit felemlítve, az újabb időben alig találunk a célnak szolgáló vezérfonalakat. Meg vagyunk tehát akadva a lélektan tanításával s segítünk magunkon, a hogy tudunk. Azért egy iskolai kézikönyv, mely a tanításnak vezérfonalul szolgálhatna, valósággal égető szükség. A kérdés az: milyen terjedelmű legyen ezen könyv? mely problémákat karoljon fel? s milyen módon fogjon azok előadásához?

Az utolsó kérdéssel könnyen tisztába jöhetünk. A lélektan a gymnasiumi oktatás keretén belül nem lehet más irányú, mint tapasztalati. Neki nincs más célja, mint: a tanulót saját lelki működésének megfigyelésére szoktatni s e működésnek főtünetményeit kellő analysis alapján megismertetni. Ha azután arra is figyelmeztetjük, hogy ezen belső élet változatos alakzatai milyen módon függnek össze a testnek életével s a külvilág tényezőivel, akkor eleget tettünk arra nézve is, hogy a magyarázat szükségességének érzetét felköltsük a fiatal elmében s a gymnasiumi lélektan megtette kötelességét. Metaphysikai fejtegetésekkel kár ezen egyszerű, átlátszó, rendszeresen összeállított csoportosítást zavarni.

A problémákat illetőleg nehezebb, de nem lehetetlen a meg-egyezés. Minden kíválóbb tünetménye az emberi léleknek követel említést. Sokat nem fogunk ugyan már mai nap magyarázhatni; de leírni, azt hiszem, minden belső állapotot lehet s a mennyire időnk van, kell is. Babics úr e tekintetben eltérő nézetet nyilvánít: »az álmodást és álmodást, a lelki betegségeket« kihagyja könyve keretéből; nyilván »ért, mert ezek »többé-kevésbé szellemes vélekedés tárgyai.« Pedig nem tagadható, hogy ezek igen könnyen leírható, szépen boncolható ténnyek, s Babics úr csak azért hagyta el, mivel azokat magyarázni nem tudjuk. De hiszen a végleges magyarázat nem a gymnasiumi lélektan keretébe esik s így azon fenti lelki tünetmények elhagyása csakugyan indokolatlan, sőt következetlen, a mennyiben Babics úr egy ezeknél sokkal homályosabb, bizonytalanabb problémát mégis felvett, t. i. a t e m p e r a m e n t u m o k a t é s a »t e r m é s z e t e t« (6. §.); melynek megfejtését sem lélektan sem az egész orvosi tudomány mai nap még nem eszközölheti.

Talán ugyanazon felfogás következményeként tekinthetem azon körülményt, hogy Babics úr a p s y c h o p h y s i k a i k u t a t á s o k a t majdnem egészen mellőzi könyvében, de még a physiologia tényeivel való összefüggésre rá sem utal sok helyen, a hol a modern lélektan azokra egyenesen rá vezet. Így történt ugyan utalás »a lélek és test egymástól függésére« (4. §), de oly hiányos, oly homályos azon pár sor, melyben szerzünk

ezen viszonyt fejtegeti, hogy a leggondosabb magyarázat nélkül a tanuló azt meg nem értheti. Az idegrendszer fejtegetéséről pedig (5. §.) nem látni át, mit akar e könyvben; mert többé nem történik rá hivatkozás, s a hol történik, ott a felhozott ismeretek nem elegendők (6. §.) vagy pedig fontosságuk oly rendkívüli módon van leszállítva, mint pl. az érzékek működése, hogy akármelyik régi álláspontú lélektanban is többet kell e dologról felhozni, ha megakarjuk értetni a tényeket (9. §.). Ezen psychophysikai részlet teljesen elégtelen, az érzékeknek sorrendje is helytelen (ha t. i. a tapintást állítjuk azok élére); pedig a kísérletileg megállapított eredmények ezen téren ujkori lélektanból ki nem hagyhatók. Az olvasó hiába keresi a könyvben a Weber-féle alaptörvénynek megemlítését is; pedig azt, ha talán nem is oly nagy terjedelemben, de tökéletesen exact módon megállapított törvény gyanánt kell mai nap a lélektanba felvenni s Babics úrnak forrásai közül csak Wundtot kellett volna követnie, hogy e törvénynek s általában ezen psychophysikai tanrészletnek nagy fontosságáról meggyőzze olvasóit.

Babics úr talán feleslegesnek találta művében ezen részleteket felvenni, pedig azokat kell mai nap közölni a tanulóval, mert épen ezen részletekben rejlik azon fermentum, mely a lélektan eddigi elvét és rendszerét meg fogja változtatni s melyben legkevesebb kétes, legtöbb biztos tény foglaltatik. Nem mintha pl. az emlékezet és képkeselés, az ösztön és akarat tuneré-nyeit innen kellett volna levezetnie (bár sokkal világosabb képet nyújthatni ezen physiologiai álláspontról, mint bármely másról) — csak azon biztos részleteket kellett volna felvennie, a melyek a psychophysika terén főmomentumokként kiemelkednek. Azt hiszem azonban, hogy Babics urat ezen részletek elhagyására nem azoknak bizonytalansága, hanem a lélektani álláspontja bírta. Ugyanis ámbár Babics úr tapasztalati lélektant akart adni, azt még sem kerülhette ki, hogy a lélekről valami metaphysikai tételt ne állítson fel (tiltakozása dacára 3. §.) s ezen tétel a Herbarti lélektanra vitte, a nélkül, hogy annak tiszta keresztülvitelét eszközölhette volna.

Babics úr szerint a »lelkiség valódi ismeretjegye, characteristicuma« az »egyszerűségben és állandóságban« keresendő (3. §.). Azonban eltekintve attól, hogy minden elem »egyszerű és állandó«, ezen lelki egyszerűség alatt, hogy mit értsünk? kétes dolog. Mert a lélek »önön tartalmából alkotja a világot« (7. §.), a mi az egyszerűséggel, úgy látszik, meg nem fér; s ha hozzá veszszük, hogy szerzőnk tehetségeket is enged meg a lélekben (pl. »képzelő-tehetség« 17. §. az értelem 23. §., melytől különbözik az »ész«-tehetség 24. §. stb.), akkor itt a lélekről két meg nem férő nézetet látunk összefogva s ez okvetlenül in-

gadozást hoz be az egész tárgyalásba. Hogy más kisebb dolgot ne is említsek, Babics úr (33. §.) két alaptehetséget különböztet meg: a befogadót és kihatót; ezeknek csak »önként való járuléku az érzelem«; a mi lehet, hogy úgy van, lehet, hogy nincs is úgy. Mindenestre magyarázni kellett volna ezen »járuléku természetét, értelmét, mechanizmusát; a mit a 26. §., melyben erről szó van, nem tesz. Mert azon meghatározás: »azt a hangulatot, melybe a lélek működése folytán, vagy is a képzetek visszahatása által jut, nevezzük érzelemnek«, — ezen meghatározás nem adja a dolog helyes képét. Először is e helyen a lélek működését a képzetek visszahatására látjuk korlátolva, holott tagadhatlan (a 33. §. szerint), hogy az akarat is alaptehetség; s hogy ennek a működését is követi érzés, az tisztá tény. Másodsor »hangulattal« magyarázni az »érzelmet«, azt hiszem, nem mond semmit a kérdéses dologra vonatkozólag. De legyen hát »járuléku az érzés; akkor azonban nem szabad a más kettővel koordinálni s nem szólhatunk arról, hogy »a három egységének összetartó alapja bizonyára az akarat.« Először is szerinte csak kettő van; 2 szor az akarat nem tarthatja össze a hármat, mert hiszen ő maga a harmadik. S végül, ha az akarat az alaperő, akkor a képzeteket szintén abból kell levezetni, vagyis Schopenhauerrel az intellectust az akarat járulékanak tekinteni.

Ezen felhozott általános vonásoknál fogva Babics úr könyvében egyöntetűség apriori nem kereshető, ingadozásban találjuk annak alapjait. Áttérek már most az egyes részletek megválogatására. Babics úr igyekezett az állami tanterv korlátai között a tananyagot kiválogatni. A mennyiség egyáltalában helyesen van eltalálva; a részletek minőségéhez azonban igen sok megjegyzés fér. Első sorban hiánynak kell tekintenem azt, hogy az egyes részletes tanok egymással semmi összefüggésben nincsenek. Azon szoros kapcsolat, mely az érzéketek, a képzetek, fogalmak, érzelmek s az akarat között van, B. úr könyvében nincsen sehoh világosan kifejtve, a tárgyalásra sehoh nincs befolyással, mi által bizonyos szaggatottság, darabosság állott elő művében. Így pl. valóságos paragraphus-halmaz az, a mit kivált az első részben, melynek címe »az érzéki felfogás« találunk. — Magát az elnevezést is kifogásolnunk kell. A léleknek első működése a képzés (Vorstellen), s ennek csak egy fontos részlete az »érzékelés« (Sensation); a legfőbb azonban az »értelem« és a potiori fiat denominatio. Ezen részt már most 3 pontra osztja: 1. az érzet, 2. a képzet, 3. a szellem. Ebben sincsen az összefüggés kimutatva; pedig határozott fokozatosság észlelhető e három lelki tevékenységben, a melyet ha nem is lehetett a könyv keretén belül egységes működésre visszavezetni (ámbar B. úr

ezt próbálta), de kölcsönhatásuk felderítése kötelesség lett volna. A tanuló könnyen azt hiszi, hogy a 3. rész 3 különböző lelki-tehetség; pedig ezt B. úr alig akarná megengedni, bár világosan ki nem fejtí az iránti nézetét. Hogy pl. miben van az érzet és képzet különbsége, azt nem látni át; ha úgy vesszük, hogy az érzet »az ingerhez van kötve, a képzet szabad és minden külső tárgy nélkül is meglehet világos határozottsága« (10. §.), — akkor sem a kifejezés nem szabatos, sem a különbség nem tartható fenn. »Ingerhez« kötve van a képzet is, az sem támad magától; s ha csak az inger meglétében vagy nemlétében volna a különbség, akkor a képzet nem volna más, mint az érzetnek nyoma (residuum, vagy mi?). Hogy a »képzet a dolgok lelki képe« (10. §.): ez tág meghatározás; mert a fogalom is »lelki képe a dolognak.« Szóval: érzet, képzet és fogalom közt pontos különbséget nem találunk.

A képzetek »egymásra hatásáról« szóló tan meglehetősen színtelen Herbartismus. Hogy miért teszi szerző a »képzetek visszaidézését« (12. §.) az eszmetársítás« elé (13. §.), azt teljességgel nem bírom felfogni; mert hiszen a reproductio az eszmetársítás menetéhez, formáihoz van kötve. — Az »emlékezés« tana (14. §.) pedig, mint deus ex machina lép fel az eszmetársítás után, semmit sem mond e sajátos tünemény természetéről, feltételei közül kettő van ugyan említve, de köszönet nincs benne. Azt pedig egyenesen meg kell rónom, hogy iskolai kézikönyvben a háromféle emlékelesi mód (mechanica, ingeniosa és judiciousa) a logikai rend ellenére ezen sorban legyen fejtegetve: értelmes, gépies, leleményes emlékezés, épen úgy azt is, hogy ezek háromféle »emlékezés«-nek neveztessenek el, mikor azok nem egyebek, mint az emlékelésnek különböző módjai.

Nem akarok még több részletbe bocsátkozni; csak melleleg említem, hogy a »figyelem tárgyalása (15. §.) természet szerint a tudatosság kérdésénél van helyén s hogy kár iskolai könyvben a figyelmet az akaratból levezetni (15. §.), mikor az akarat maga sokkal később lép fel (a 33. §-tól kezdve). Ép úgy a »térbeliség felfogása« (18. §.) oly homályos, hogy épen a tárgyhöz nem is szól s a mit mond, azt a tanuló meg nem érti. Hasonlót kell sajnálatomra azon egész részről állítanom, mely a logikai gondolkozásról szól (21—25. §§.), s a melyen a Zimmermann-Riedl-féle lélektan nyomai, nem épen a dolog helyességének hasznára, meglátszanak.

Az é r z e l m e k r ő l szóló második rész nagyon rövid, és épen azon pontokra nincs kellő tekintettel, melyek e téren szükségképen tárgyalandók. Az érzelmek fajainak osztályozását

nem sürgetem, mert az vitás dolog; annál inkább lehetett volna azoknak, mintegy természetrajzi leírását adni, mert csak az által érheti el szerző azt, a mit ő maga s a tanterv is óhajt, hogy t. i. az irodalmi művek, nevezetesen költemények olvasásához símuljon a lélektan. Olyan §., milyen a 32. §., mely az indulatok fajairól szól, semmire sem jó; sem az indulatok tábláját, sem jellemöket, sem leírásukat nem tartalmazza. Pedig ez a t a p a s z t a l a t i lélektan teendője.

Az akaratról szóló harmadik rész kétfelé oszlik: öntudatlan és öntudatos akaratra. Amahhoz tartozik az ösztön, a vágy, a hajlam stb., a szenvedély. Az olvasó csodálkozni fog, hogy a vágy és szenvedély öntudatlanoknak neveztetnek; s én magam sem értem, mire magyarázzam a dolgot. A mit pedig az ösztönről mond szerzőnk (34. §.), azt ember legyen, a ki megértse; a róla szóló cikk elejét legalább én nem értem. Ide teszem az egészszet, talán más valaki felvilágosít. »A lélekben jövő fejlődésének alapja eredetileg meg van. Ez az alaperő, a fejlődés első föltételeire keresetére vonatkozólag, az ösztön. A föltételeknek mind mennyiségileg, mind minőségileg meghatározottaknak kell lenniök; így az ösztönöknek is. Ha a föltétel teljesen megfelelőleg, a kellő minőségben és mekkoraságban van meg a lelken kívül, az ösztön célját eléri és bajt semmi esetre sem okoz.« — Így megy ez tovább. Az ösztönnek felette egyszerű mechanizmusát szerzőnk szavak özönvevei fedi és rejti el s a mit a boldogtalanság állandóságáról mond, azt rövid könyvéből helyesebben elhagyhatta volna. Kár a pessimismust iskolai könyvekkel terjeszteni; megjön az magától.

Egyet kell helyeselnem: »az akarás elveinek« fejtegetésénél (39. §.), t. i. azon három fokozatot, melyen át az ember erkölcsi autonomiára emelkedik, s melyek: az érzékiség, a számító okosság és a lelkiismeret észtvénye. A többi részletekben nem található sem concret, positiv gondolat, sem logikai rend, sem átlátható összeállítás és kifejezés.

Nem lesz felesleges már most a kisebb tévedésekre figyelemztetni, a melyeket könnyű kijavítani. Ilyenek a többi közt a következők: »Idegdúc« és »nyaláb« — a »ganglion« számára nem lehet egyformán használható (p. 12). — Az idegvezetés gyorsaságát öt méterre tenni biztosan nem lehet, a különbség mozgó és érző idegek közt vezetési gyorsaságukra nézve szemmel tartandó. Az átlagos szám 33·9 m.-re tétetik mindkettő számára (Hermann, Helmholtz). — Az idegrendszer »állandó hangulatának« tekinteni a temperamentumot — kétes dolog. Nem lehet kételkedni, hogy a temperamentumban a testi állapotokon kívül belső szellemi tényezők is vegyülnek közbe. — Hogy a tapintó szemölcsök az ujjak hegyén »szabad szemmel is láthatók«,

az talán hyperbole (19. l.). — A legmagasabb hang nem 24 000, hanem 38 000 rezgés. — Az »Enge des Bewusstseins« nem »ö n t u d a t k o r l á t o l t s á g a«, hanem »t u d a t s z ű k v o l t a.« — Az é r z é k s a l ó d á s d e f i n i t i ó j a n e m p o n t o s í g y : »a z é r z é k i é s z r e v e v é s n e k p u s z t a v i s s z a i d é z é s s e l v á l ó f e l c s e r é l é s e v a g y ö s s z e k e v e r é s e« (34. l.). Ez kizárná a káprázatokot. — Az »éles elme« nem az összetartozandóságot tünteti fel a fogalmakban, hanem épen a különbözést (38. l.). — *δαρῶων γελᾶσασα* (43. l.) csak sajtóhiba *δαρῶεν γελ.* helyett. — Hogy az indulat »minden szabályos testi és lelki működést akadályoz«, szintén túlzás (50. l.) — A vágnak negatív alakja (a »kívánás« ellentéte) nem nevezhető »mellőzésnek« (35. §.). — »Ez a szilárd megegyezése a jeleknek, melyek az én igaz lényegének kifejlését, lételét teszik: a jellem« (41. §.) — aligha tartható meghatározás.

Végre kötelességem a stylus nehézségére fordítani szerző figyelmét, ámbár ő maga bizonyosan jobban érzi ezt, mint én. A könyv lehető legnehezebb kifejezéseket használ, olyannyira, hogy szakember is sokszor zavarba jön a mondat értelme iránt; pedig iskolai könyvnek lehetőleg áttetsző irányban kell írva lenni. Ilyen nehézkes a perspectiváról szóló részlet a 19. §. végén; ilyen az ösztönről szóló (34. §.); ilyen az öntudat fejtegetése (41. l.). Ilyen pl. az 59. l. ez: »A tapasztalás ugyanis ösztöneink s a lelkünkben meglévő bizonyos sejtelmes képzetek alapján a kívánt cél alkalmas eszközeire és az alkalmazás eredményeire nézve biztos emlékezetet állapít meg, minek folytán e képzetkörök azonos akarások alkalmával szabályszerűleg megújulnak és így az érthetőbbé lett, velünk született alapképzetek az eszközölhetőség megítélésére nézve csakhamar útba igazítanak.« Ilyen pedig van sok.

Mindezeket tekintetbe véve alig hiszem, hogy Babics úr könyve a lélektan tanításán könnyítene; ilyen alakban legalább a milyenben előttünk fekszik, nagyon nehezen fogják a tanulók megérteni s akkor is javítani kell rajta előadás közben. Reméljük azonban, hogy szerzőnk egy másik kiadásban az általunk felhozott hiányokon javít, s új alakba öntve dolgozatát, azt használhatóbb könyvvé változtatja. Akkorra (és addig is történetnék) kérjük a kiadó céget, hogy az iskolai könyvek kiállítását több csinnal eszközölje, mint a milyen a mi könyvünkön látható. A tanuló jobban szeret tanulni tetszetős, csinos kiállítású könyvből, mint szegényesen kiállított, durva papirosra nyomott, sajtóhibáktól nem ment könyvből. A ki ezt a tételt praktice bebizonyítva akarja látni, az nézze meg az angol iskolai könyveket, s be fogja vallani, hogy azok a mi kiadók számára utánzandó példányképül szolgálhatnak.

Böhm Károly.